

Vad kan hemlösa barn berätta om dagens hemlöshet?

Gunvor Andersson och Hans Swärd

Det finns idag en kritik mot att hemlöshetsforskningen alltför mycket ägnar sig åt att kartlägga enskilda individers livsöden utan att försöka sätta in dem i en vidare samhällskontext för att förstå vad som genererar hemlöshet. I det nyligen avslutade projektet "Barn utan hem - olika perspektiv" (Andersson & Swärd 2007) har vi gått en annan väg. Genom enskilda livsöden har vi fått syn på processer och mekanismer, som genererar hemlöshet, och tagit oss an grundläggande frågor om orsaker till hemlöshet. I den här artikeln vill vi demonstrera hur en flickas berättelse ger hemlöshet innebörd inte bara på individ- och familjenivå utan leder vidare till myndighetsnivå och förhållanden på strukturell nivå. Vår poäng är här att hemlösa människors, även barns, berättelser kan hjälpa oss att dyrka upp låset till den moderna hemlösheten och det samhälle där den äger rum.

Gunvor Andersson är leg psykolog, fil dr i psykologi och professor i socialt arbete vid Socialhögskolan, Lunds universitet. I undervisning och forskning är hon främst inriktad mot socialt arbete med barn och unga.

Hans Swärd är professor i socialt arbete vid Socialhögskolan, Lunds universitet. Hans forskning och undervisning är framför allt inriktad mot utsatta grupper, sociala problem och socialt arbete. Han har bl.a. skrivit flera böcker och artiklar om hemlösa och hemlöshet.

Kontakt: Hans.Sward@soch.lu.se, Gunvor.Andersson@soch.lu.se

Vad har hänt med svensk hemlöshetsforskning sedan professor Gunnar Inghes pionjärinsatser under 1960-talet? Ja, inte så mycket om man skall tro kritiska röster inom forskarsamhället.

Både i Sverige och övriga Europa intresserade sig forskare och praktiker på 1960-talet för de hemlösas situation och många projekt startade, där man försökte att integrera de hemlösa i samhället. Forskarna studerade dessa

projekt och försökte förstå utslagsmekanismer, som gjorde att människor blev hemlösa. Vad blev det då av de ambitionerna från denna tid?

De brittiska forskarna Pleace och Quilgars (2003) menar att det inte hänt så mycket, eftersom hemlöshetsforskningen varit alltför allierad med den politiska agendan och inriktad på myndigheternas problem med att hitta lämpliga definitioner av hemlösa, kartlägga olika insatser eller beskriva

olika hemlöshetsgruppers kännetecken. Det är den typen av kunskaper som efterfrågas av politiker, myndigheter och massmedier och inte svar på mer grundläggande frågor om vad som genererar hemlöshet idag. Pleace och Quilgars menar att hemlöshetsforskningen därigenom blivit både empiriskt, metodologiskt och teoretiskt svag och snarare reproducerat myndigheternas föreställningar än fört forskningen framåt. Den är inte ens säkert att forskningen har varit till hjälp för myndigheterna. Under 1990-talet var det många forskningsrapporter som, enligt Pleace och Quilgars, handlade om olika subgrupper av hemlösa, t.ex. unga, kvinnor, äldre, etniska minoriteter, och forskarna visade att de hade en utsatt situation. För de praktiker, som deltagit i diskussioner om hemlöshet, var dylik kunskapen väl känd eller så var det ganska lätt att räkna ut att människor utan bostad hade det besvärligt.

Liknande kritik har framförts av svenska forskare, som menar att forskningen har dominerats av tolkningstvister kring administrativa tvärsnittsräkningar av antalet hemlösa vid en viss tidpunkt, av beskrivningar av hemlösas situation, egenskaper och beteenden, av analyser av åtgärder samt analyser av olika hemlöshetsdiskurser. Det finns en uppenbar risk för att forskningen blir ointressant och bara upprepar tidigare forskningsresultat (Swärd 2004).

En anledning till att man inte kunnat ägna större forskarmöda åt mer grundläggande frågor om vad som genererar hemlöshet eller hindrar tillträde till bostadsmarknaden anses

bero på att det saknas tillförlitliga statistiska uppgifter om hemlöshetsgruppens storlek och förändring över tid. De hemlösa utgör bortfallet i välfärdsmätningar och måste därför särbehandlas i myndigheternas beskrivningar, t.ex. i Socialstyrelsens *Social rapport*. Det går därför inte heller att göra registerstudier och samköra olika register, som man kan göra med en rad andra problemgrupper i samhället. Även en lång rad metodologiska problem lägger hinder i vägen för studier av orsaker och processer t.ex. möjligheterna att göra uppföljningar av människor som saknar adress.

Istället för att ge upp inför svårigheterna att få fram statistiska basuppgifter och överblick över hur många barn och barnfamiljer, som lever i hemlöshet, har vi i det nyligen avslutade projektet *Barn utan hem – olika perspektiv* (Andersson & Swärd 2007) gått en annan väg. Genom enskilda livsöden har vi fått syn på processer och mekanismer, som genererar hemlöshet, och tagit oss an grundläggande frågor om orsaker till hemlöshet. I den här artikeln vill vi demonstrera hur en flickas berättelse ger hemlöshet innebörd inte bara på individ- och familjenivå utan leder vidare till myndighetsnivå och förhållanden på strukturell nivå. Vår poäng är här att hemlösa människors, även barns, berättelser kan hjälpa oss att dyrka upp låset till den moderna hemlösheten och det samhälle där den äger rum.

En hemlös familj

Vi skall nu presentera korta utdrag ur intervju med Wilma, som är i mellersta tonåren. Wilma berättar:

Nu är det tre år sen vi hade ett riktigt hem. Det var då det hemska riktigt började. Först så började jag och min mamma flytta runt hela tiden, hela tiden, hos olika vänner, en vän bit, en kompis dit, fram och tillbaka, tills min mamma började hitta andrahandskontrakt... Om vi hade tur så kunde vi bo i ett hem tre månader, ett halvår, sen packa sakerna, flytta igen... Så fort man känner sig hemma på ett ställe, då får man flytta till ett nytt ställe. Och du ser, jag har tappat bort alla mina saker... Jag har ingen säng, jag har ingen bokhylla, inga egna saker... Det är jättejobbigt. Och nu sist vi fick flytta, då gick det över gränsen. En hel vecka var jag jätteledsen, jättedepimerad, jag gick inte till skolan, jag kände inte jag kunde klara av det. Och jag hittade inte mina skolböcker... Jag hade ingenting, jag hade inga kläder.

Om någon frågar var hon bor, pekar hon obestämt i någon riktning. Själv är hon ofta hemma hos kompisar ”eller ute på gatan”. Hon är stolt över att inte ha stulit och inte använt droger, för det är det många som gjort bland dem hon känner. Wilma själv ser diskriminering som en viktig orsak till att de inte får någon lägenhet. Hon suckar djupt och säger:

Egentligen borde det inte ha någon betydelse, men jag har aldrig sett en svensk familj, alltså du vet, en sån där riktigt svensk familj, helsvensk, som bor på gatan. Och om det är någon svensk, så är det bara för att de är narkomaner eller knarkare eller vad de nu är. Men en vanlig svensk familj, som vi, vi är en helt vanlig familj... Men jag kan inte skylla på att vi är utlänningar, jag vet faktiskt inte... Jag är svensk.

Familjen har inga sociala nätverk

som kan hjälpa dem och varken Wilma eller hennes mamma tycker att socialtjänsten lyssnar på dem eller försöker hjälpa dem. Wilma säger:

För varje socialmänniska jag har träffat, de vill inte ens lyssna på en. 'Öh, det finns inga lägenheter, hej då, kom igen nästa vecka'. De försöker inte ens, de skyller på politikerna. 'Vi kan inte göra någonting för det är inte vi som bygger lägenheterna, det är politikerna, det är de som bestämmer vad som ska byggas.' De vill inte lyssna på oss, de försöker inte ens hjälpa oss... Vet du, det känns som att ingenting är lönt, det känns som att det är inte lönt att jag går upp i morgon, det är inte lönt att jag går till skolan, ingenting är lönt.

Wilma berättar om sina egna vägval, familjens kris, mammans skulder och fattigdom, diskriminering och maktlöshet framgår. Sociala myndigheter framstår också som maktlösa i den expanderande storstadskommunen med akut brist på bostäder och en bostadsmarknad, som ratar människor i en sådan situation som Wilmas och hennes familjs. Det är uppenbart att samhällseliga strukturer synliggörs i våra intervjupersoners berättelser

Hemlösa barn och familjer i en samhällskontext

Wilma, liksom andra barn och föräldrar, har gett oss viktiga nycklar till att förstå modern hemlöshet och hinder och barriärer för tillträde till den reguljära bostadsmarknaden. Vi har försökt att tolka deras berättelser med hjälp av teorier som visar hur socioekonomisk struktur, politik, åtgärdsystemens utformning och funktion

och individuellt handlande kan samverka och betinga varandra (Dear & Wolch 1987, Bronfenbrenner 1979). I tillägg till intervjuer med barn och föräldrar/mammor i hemlöshet har vi samlat in andra uppgifter om de teman familjerna tagit upp, t.ex. genom intervjuer med chefer inom socialtjänsten och enkäter till handläggande socialsekreterare. Vi har gjort en kartläggning av samtliga barnfamiljer som nyaktualiserades inom två geografiska distrikt i vår undersökningskommun, en storstadskommun, samt samlat in den statistik som fanns om hemlösa barnfamiljer i kommunen. Vi lät med andra ord våra intervjupersoner fungera som guider i vårt botaniserande i ett ganska omfattande, men ofullständiga material. Därmed har vi försökt synliggöra hur strukturella förändringar och myndighetsbeslut ger dominoeffekter, som leder till att individer ställs utan bostad eller inte släpps in på bostadsmarknaden, vilket i sin tur påverkar deras vardagsvillkor och levnadsförhållanden.

Vi visar att strukturella och institutionella förhållanden är synliga i enskilda människors handlande och vardagsvillkor, uppfattningar och förväntningar. Utbudet av bostäder påverkas t.ex. av in- och utflyttningar i regionen, omfattningen av byggnationen, tillgången till lägenheter, hyrornas nivå, fastighetsägarnas attityder. Befolkningens möjligheter att efterfråga bostäder påverkas av fattigdomstalen i befolkningen, av hur integrationspolitiken och det socialpolitiska systemet ser ut, bostadsstöds utformning, hur man prioriterar svaga bostadskonsumenter. I Sverige

har förändringar i det bostadspolitiska regelsystemet gjort att det är socialtjänsten som får handha bostadsmarknadens riskgrupper. Finns det inga lägenheter i vissa regioner eller vill inte fastighetsägarna ta emot vissa grupper av hyresgäster sätter det gränser för den institutionella nivåns möjligheter att agera. Men kommunerna är inte handlingsförlamade, de kan träffa avtal med fastighetsägare, t.ex. den egna allmännyttan, upprätta bostadspolitiska program, arbeta förebyggande.

De tjänstemän som vi intervjuat och som arbetar närmast familjerna pekar på både struktur och individ. Å ena sidan har situationen på bostadsmarknaden radikalt förändrats på något decennium. Det t.ex. är svårt att få tag på billiga hyreslägenheter och ännu svårare har det blivit för människor utan fasta inkomster och tidigare referenser på bostadsmarknaden. Därtill kommer att Migrationsverket utan kontakter med den kommunala socialtjänsten låter människor bosätta sig i stadsdelar som har små möjligheter att lösa familjernas integration på ett rimligt sätt. Å andra sidan menar de också att familjerna delvis har sig själva att skylla. En del av dem har valt att flytta från andra orter med god tillgång på bostäder till storstadsområden med brist på bostäder. Dessutom finns det familjer som har fler barn än miljonprogrammets bostäder egentligen är byggda för. Det är av sådana skäl som fastighetsägarna vägrar att ta emot familjen, som istället blir beroende av socialtjänsten.

Barn i mellanrum

Om man ser till barnen i våra resultat har vi kommit fram till att de befinner sig i en mellanrumssituation på olika områden. De och familjen bor vare sig på gatan eller på den ordinarie bostadsmarknaden. Det handlar om hotell, vandrarhem, jourlägenheter, kategoribostäder, socialförvaltningens lägenheter, tillfälliga övernattningar hos vänner och bekanta osv. i avvaktan på en egen och mera permanent bostad. Eftersom det är fråga om svaga grupper har de små möjligheter att själva framgångsrikt agera på bostadsmarknaden utan är utlämnade åt socialtjänsten. Ansvariga tjänstemän inom socialtjänsten å sin sida kan känna sig maktlösa inför fastighetsägare. Det är brist på bostäder och fastighetsägarna ställer krav på hyresgästerna. Det är inte självklart att de tar emot socialtjänstens klienter, även om socialtjänsten garanterar hyrorna. Både kommunala och privata hyresvärdar har fått en ökad makt att fungera som en spärrvakt till den ordinarie bostadsmarknaden. Det går inte att bortse ifrån att det i regioner med bostadsbrist förekommer särbehandling av vissa hyresgäster, även om det är svårt att visa i praktiken.

Barn har mycket att berätta om de får komma till tals. Vardagsvillkor säger mer om hemlöshetens innebörd än osäkra statistiska uppgifter om förekomst. Vi visar också att de hemlösa barnfamiljerna i allmänhet och de hemlösa barnen i synnerhet behandlas marginellt inom olika forskningsområden utan att något av dem försöker se till helheten i barnens situation. Hemlöshetsforskningen har av tradi-

tion inte varit särskilt intresserad av barnens situation. Fattighetsforskningen och integrationsforskningen berör barnens situation men det är sällsynt att barnen själva får komma till tals. Barn i hemlöshet hör heller inte hemma i barnavårdsforskningen, om de inte far illa på ett sätt som uppfattas vara den sociala barnavårdens ansvar.

Barnen befinner sig också i mellanrummet mellan en individuell och strukturell förståelse av sin situation. Människor har svårt att se betydelsen av strukturella förhållanden i sina egna liv. Det gäller också intervjustudiens barn och hemlösa familjer. De har svårt att se de strukturella problem som kan ligga bakom deras besvärliga bostadssituation och framhåller istället mer näraliggande förhållanden. Press och politiker hänvisar däremot till strukturella förhållanden, som bostadsbrist, fastighetsägares ovilja att ta emot vissa grupper, den statliga integrationspolitikens bristande möjligheter att styra invandrarnas bosättning i olika delar av landet. De lastar inte direkt de hemlösa för den svåra bostadssituation, men samtidigt förekommer det en motsägelsefullhet i uppfattningarna om familjerna i riktning mot att det är egenskaper eller kännetecken hos familjerna och inte hos samhället som ligger bakom deras bostadsproblem. Det kan vara ett sätt att friskriva myndigheterna från ansvar eller ursäkta att man inte löser problemen.

Referenser

Andersson, Gunvor & Swärd, Hans (2007) Barn utan hem – olika perspektiv. Lund: Studentlitteratur.

tema

- Bronfenbrenner, Urie (1979) *The ecology of human development. Experiments by nature and design*. Cambridge, Mass: Harvard university Press.
- Dear, Michael & Wolch, Jennifer R. (1987) *Landscapes of Despair. From deinstitutionalization to homelessness*. Cambridge: Polity Press.
- Pleace, Nicholas & Quilgars, Deborah (2003) *Led Rather Than Leading? Research on Homelessness in Britain*. *Journal of Community & Applied Social Psychology* (13), 2, 187-196.
- Social rapport (2006) Stockholm, Socialstyrelsen.
- Swärd, Hans (2004) *Att förklara hemlöshet*. *Socialmedicinsk tidskrift* (81), 1, 8-13.

Summary in English

There is today a criticism of research on homelessness for being too engaged in survey studies based on individuals, without trying to put them in a wider societal context to understand what generate homelessness. In the recently finished project "Children without a home - different perspectives" (Andersson & Swärd, 2007) we have chosen another way. Through individual stories we have got sight of some of the processes and mechanisms generating homelessness, and attended basic questions concerning reasons for homelessness. In this article we will demonstrate how a girl's story gives homelessness a meaning not only on individual and family levels but also on organizational and structural levels. Our point is that the stories of homeless people, also stories of children, can help us to pick open the lock to modern homelessness and the society where it takes place.

Key words: homelessness, children, family, context, social services, society